

DELİ VE DELİLİK TEMALI ANLATMALARIN BAĞLAMSAL ÇERÇEVESİ -DENİZLİ ÖRNEKLEMİ-*

Contextual Framework of Mad and Madness-Themed Narratives -The Sample of Denizli-

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN **
Arş. Gör. Didem Gülçin ERDEM***

ÖZ

Birey düzeyinde daha çok psikoloji alanını ilgilendiren delilik olgusu, kültür ile olan ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, folklor disiplininin de çalışma alanına giren bir fenomen olma özelliği gösterir. Anonim kavrayış, anomali karşısında duyduğu tedirginliği ortadan kaldırmak için gerekçeler üretme, bu gerekçeler üzerinden duruma açıklık getirme ve bu sayede karşı karşıya kaldığı olay yahut olguyu normalleştirme eğilimindedir. Normatif olmayan kişi, durum, olay yahut olgular karşısında halk düşüncesi tarafından ortaya konulan yanıtlar, kuruluşları ve işlevleri itibarı ile folklorik bir yapı teşkil etmektedir. Delilik de, halk düşüncesinde, norm dışı kabul edilen kavramlar arasında yer alır. Delilik fenomeni etrafında oluşan sözlü anlatı kümesi, anonim kavrayışın bu kavramı anlama, açıklama ve normalleştirerek günlük hayatın bir parçası hâline getirme çaba ve sürecinin ürünüdür. Bu anlatımlar, halk düşüncesinin anomali karşısındaki kurgusunu, mantığını ve yanıt üretme mekanizmasının işleyiş biçimini anlama noktasında önemli referans noktaları olma özelliği göstermektedir. Halkın “deli” olduğu yargısı üzerinde uzlaştığı kimseler ile ilgili düşünce ve tasarımlarını çeşitli yaratımlar üzerinden yansıtmaya şeklinin değerlendirilmesi ile kolektif zihnin aklın karşısına neyi koyduğu; halk düşüncesine göre, sağlıklı bir zihin yapısının nasıl olması gerektiği gibi bilgilere ulaşmak mümkün olacaktır. Bu bağlamda, folklorun delilik fenomenini ele alma biçimi, veriyi psikopatolojik bir tablo olarak görmekten ziyade, kültürel alan içerisindeki anlam boyutunu göstermek ve bu boyutun folklorik içeriğine odaklanmak şeklinde olmalıdır. Denizli yöresinde derlenen deli ve delilik konulu anlatımların taşıdıkları bilgi, düşünce ve sanat boyutları, ürünü oldukları dile bağımlılıkları ve icra dâhilindeki başkalaşimleri göz önünde bulundurulduğu zaman, söz konusu toplamin metin, doku ve bağlam odaklı bir inceleme modeline uygun olarak değerlendirilmesinin elzem olduğu görülmüştür. Biçim ve içeriğin metne, dil ve üslubun dokuya, çeşitlenmenin ise bağlamsal dinamiklerin varlığına işaret ettiği bu anlatımların halk bilgisi kapsamında değerlendirilmesi, söz konusu üç unsurun anlatımlardaki karşılığında ileri gelir. Delilik odaklı anlatımların kuruluşunda, anlatıcı ve dinleyici arasında gelişen iletişimin biçim ve içeriğinden, yörede delilere ve deliliğe ilişkin hâkim görüşlere; anlatıcı kişinin anlatmanın öznesi konumundaki “deli” ile olan yakınlığından, dinleyici kitlenin bahsi geçen “deli”ye karşı tavrına dek çok sayıda bileşen pay sahibidir. Buradan hareketle, delilik temalı halk anlatımlarının yerleşik “tür” kabullerinden bağımsız bir işyaya sahip olmalarının folklorik içerikli bir iletişimin malzemesi olarak değerlendirilmelerine engel olmadığı görüşü, çalışmamızın temel hareket noktasını teşkil etmektedir. Bu çalışmada, delilik, psikolojik olmaktan çok kültürel bir olgu olarak ele alınacak ve anlamlı olduğu sosyal bağlam içerisinde değerlendirilecektir. Denizli örneğinde derlenen deli ve delilik temalı anlatımların yapı, içerik ve işlev gibi kurucu unsurlar üzerinden bağlamsal analizi yapılarak, söz konusu anlatımların folklorik içeriğinin yapılanması incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Delilik, psikoloji, Denizli, psiko-sosyal, bağlam.

* Bu makalenin veri tabanı, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı bünyesinde, Prof. Dr. Mustafa Arslan danışmanlığında tamamlanan “Denizli Halk Kültüründe Deliler ve Delilik” (2016) başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Geliş tarihi: 10 Ekim 2019 - Kabul tarihi: 08 Haziran 2021

Arslan, Mustafa; Erdem, Didem Gülçin. “Deli ve Delilik Temalı Anlatımların Bağlamsal Çerçevesi -Denizli Örnekleme-” *Milli Folklor* 130 (Yaz 2021): 120-131

** Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli/Türkiye, marslan@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1133-7373.

***Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli/Türkiye, dgulcine@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4321-911X.

ABSTRACT

The phenomenon of madness which mostly concerns the field of psychology at the individual level, also concerns the discipline of folklore, given its relationship with culture. Anonymous understanding tends to produce reasons for eliminating the uneasiness of the anomaly and normalize the event or phenomenon it faces by clarifying the situation through these reasons. In response to the non-normative person, situation, event or facts, the answers put forward by the public thought constitute a folkloric structure in terms of their organizations and functions. Madness is one of the concepts that are considered out of the norm in folk thought. The set of verbal narratives around the phenomenon of madness is the product of the effort and process of anonymous thought to understand, explain and normalize this concept and make it a part of everyday life. These narratives are important reference points in understanding the fiction, logic and functioning of the response mechanism in the face of anomaly. By evaluating the way in which people reflect on their judgment and reflections on various creations, it will be possible to reach information such as what the collective mind puts against the mind and what a healthy mind structure should be according to the public thought. In this context, the way that folklore deals with the phenomenon of madness should be to show the dimension of meaning within the cultural field and focus on the folkloric content of this dimension, rather than seeing the data as a psychopathological picture. When the information, thought and art dimensions of the narratives about mad and madness compiled in the district of Denizli are considered, their dependence on the language they are the product and their metamorphosis in execution, it is seen that it is necessary to evaluate the total in accordance with a text, texture and context-oriented analysis model. These narratives, in which form and content point to text, language and style to texture, and variance to the importance of context, should be considered within the context of public knowledge because they were founded by these three elements. In the creation of these narratives, In the stage of creating these mad-themed narratives, it is identified that the form and content of the communication between the narrator and the listener, the prevailing views about madness in the region, and the proximity of the narrator with the madman who is the hero of the narrative are effective. In this study, insanity will be considered as a cultural phenomenon rather than a psychological one and will be evaluated within the social context. In this study, the contextual analysis of the mad-themed narratives compiled in Denizli will be made through the constituent elements such as structure, content and function.

Giriş

Folklor disiplininde türlerin tanımlaması ve sınırlarının çizilmesi, bir bilim dalı olduğu günden bu yana oldukça karmaşık ve güç bir mesele olarak halk bilimcilerin gündeminden düşmemiş bir meseledir. Tür odaklı tasnif çalışmaları, halk bilgisi ürünlerini, tamamlanmış bir sürecin çıktısı olarak görüp ellerindeki malzemeye durağan olma vasfı yükleme eğilimi gösterirler. Folklorik içeriğin, varlığını organik iletişim formlarına borçlu olması dolayısıyla, herhangi bir halk bilgisi ürününü bağlamından kopartıp sentetik bir sınırlandırmaya tabi tutmak ancak folklorun canlı ve dinamik doğasını göz ardı etmekle mümkündür. Vladimir Propp'un ifadesiyle, folklorlarda günlük hayata uygulanış ile oluşan türler vardır ve icra tipi, türü tanımlamada gerekliliği tespit edilen ölçütler arasındadır (Propp 1998: 122). Dolayısıyla, belirli türlere ait şablonlar üzerinden değerlendirilemeyen çeşitli anlatı örneklerinin, yerleşik formlarla doğrudan örtüşmemesi, halk bilgisi ürünü olarak değerlendirilmelerinin önünde engel teşkil etmemelidir.

Sınıflandırma ve "tür" odaklı düşünceler, performans teori ile başka bir boyuta taşınmış; ortaya konulan görüşler ile halk bilgisinin organik ve dinamik olma özelliklerinin altı çizilmiştir. Bauman'ın ifadesi ile çağdaş "tür" düşüncesinin vardığı nokta, eski devirlerin atomistik ve nesnel yaklaşımından farklı, performans merkezli görüşlerin de dikkate alındığı bir yerdir. Buna göre, halk bilgisi ürünlerinin sınıflandırılması sürecinde göz önünde bulundurulması gereken hususlar: 1. *Toplumsal sunum ve algılamayı organize eden ilişkilerin boyutlarını vurgulayan sistematik* 2. *Türü esnek ve tartışılabilir yönlendiren bir çerçeve çalışma olarak görme özelliği* ve 3. *Sosyal hayatın sunum pratiğine odaklanan pratikliği* şeklinde sıralanabilir. Buradan hareketle türler, sosyal uygulamanın unsurları olarak hem konuşmacı ve dinleyicilerin tutumlarına işaret eden sosyal ilişkilerin

yapısının temelinde yer alırlar, hem de muhtemel sosyal anlamları tariflendirirler. Dolayısıyla, *türsel beklentiler esnek iletişim kaynaklarıdır. Bunlar çeşitli yollarla ve çeşitli iletişim amaçları ile esneklik ölçüsünün bir türden diğerine farklı olmasına rağmen, harekete geçirilebilirler. Bir konuşmacı alışılmış beklentilere sıkı sıkı bağlı kalmaya çaba sarfedebileceği gibi bunların çeşitli biçimlerde manipüle de edilebilir, bu amaçla türlere ilişkin stilistik özellikleri birleştirir veya çerçeve mekanizmaların veya metinsel imaların hikâye ve anlam yüksekliği yaratmak için manipüle edilebilir* (Bauman 1997: 97-98).

Sözlü tarih niteliği de taşıyan deliller ve delilik odaklı anlatmaların sahilliği, anlatımların gerçekten söz konusu kişilerin başından geçmiş olaylar olmalarından değil, icra ortamında anlatıyı kuran kişi ve kişilerin anlatılana olan inancından ileri gelir. Sohbet ortamlarında yalnızca söz aracılığı ile meraklı grubu karşısında sunulan bu tür anlatmaların anlatıcıları, söz konusu olayı yaşayanlar, şahit olanlar yahut bir başka kişiden işitmiş olanlardır. Bahis konusu deliye ilişkin görüş beyanı şeklinde de kabul edilebilecek bu anlatıların kurulmasında, anlatıcının kişisel belleği kadar kolektif belleğe ilişkin kodlar da pay sahibidir. Bu bağlamda, anlatıcı ve dinleyici arasında gelişen iletişimin biçim ve içeriğinden, yörede delilere ve deliliğe ilişkin hâkim görüşlere; anlatıcı kişinin söz konusu deliye olan yakınlığından dinleyici kitlenin bahis konusu deliye karşı tavrına dek çok sayıda bileşen, bu anlatıların kurulmasına katkı sağlar. Bu da, ele aldığımız anlatı örneklerinin bir bilgi, bir düşünce ve sanat türü (Ben-Amos 1997: 76) olma özelliği gösteren ve kültürel bellekten beslenerek yaratılmış kurgular olduğuna işaret eder.

Delilik ve deliler odaklı anlatma örnekleri, halk anlatısı türlerinin metin merkezli tasnif esaslarına uygunluk göstermeyen ancak *sanata ait anlatım yoluyla oluşan sosyal bir etkileme* (Ben-Amos 1997: 80) sürecinin parçaları niteliğinde olan anlatmalardır. Bu süreç, anlatıcı ve dinleyici arasında gelişen folklorik içerikli bir iletişim olayına işaret eder. Söz konusu iletişim olayının malzemesini teşkil eden deli ve delilik temalı anlatmaların içeriğinin biçimlenmesi noktasında çok sayıda unsur pay sahibidir. Bu unsurlar, dar ölçekte icra bağlamı özelindeki değişkenler; daha geniş ölçekte ise, anlatmaların ürünü oldukları kültürel bağlama ilişkin dinamiklerdir. Bu toplam tarafından belirlenen anlatmalar, bilgi, düşünce ve sanat boyutları taşıyan; gündelik iletişimin değil, estetik kaygıların güdüldüğü bir iletişim olayının malzemesi konumunda olan anlatmalardır. Dolayısıyla, delilik temalı halk anlatmalarının yerleşik “tür” kabullerinden bağımsız bir inşaya sahip olmaları, folklorik içerikli bir iletişimin malzemesi olarak değerlendirilmelerine engel değildir.

Birey düzeyinde daha çok psikoloji disipliniyle ilgilendiren delilik olgusu¹, psiko-sosyal bir kavram olması dolayısıyla kültürle ilişkilidir² ve bu yanı sıra folklor disiplininin de çalışma alanına giren bir fenomen olma özelliği gösterir.³ Yönlendirilmiş mülakat ve katılımlı gözlem yöntemlerini kullanarak yaptığımız saha çalışmasında⁴ delilik psikolojik olmaktan çok kültürel bir olgu olarak ele alınmış, sosyal bağlam içerisinde değerlendirilmiştir. Alan araştırmasının yapıldığı bölge olan Denizli merkezi ve ilçelerinde yaşayan yahut daha önceki dönemlerde yaşayıp toplum hafızasında yer edinmiş delileri tanıma olanağı bulmuş kimselerle yapılan sözlü mülakatlardan elde edilen veriler, çalışmamızın ana ekseninin oluşmasında önemli pay sahibidir. Biçim ve içeriğin metne, dil ve üslubun dokuya, çeşitlenmenin ise bağlamsal dinamiklerin varlığına işaret ettiği bu anlatmaların halk bilgisi kapsamında değerlendirilmesi, söz konusu üç unsurun anlatmalardaki karşılığında ileri gelir. Buradan hareketle, elde edilen anlatma örneklerinin yapı, içerik, dil ve üslup, anlatıcı-dinleyici ve işlev gibi unsurlar üzerinden değerlendirilmesi, söz konusu anlatmaların bağlamsal çerçevesinin ortaya konulmasını sağlayacaktır.

1. Delilerle İlgili Anlatılarda Yapı

Halk anlatmaları üzerinde yapılan çalışmalar, 19. yüzyıl itibariyle genellikle mit, masal ve efsane türleri üzerinde yoğunlaşmış, daha özelden masalın kalıplaşmış yapısı esas alınarak bütün anlatılar bu yapı üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kültür çalışmalarındaki gelişmeler, anlatı türlerinin daha keskin ve özenli bir biçimde ayırımının gerekli olduğunu ortaya çıkarmış olsa da sözlü olmaları dolayısıyla sınırlı sayıda form çerçevesinde sınırsız çeşitleri içerisinde barındıran anlatı türlerinin tarza, içeriğe ve işlevselliğe bağlı sınıflandırılmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu konuda yapılan tüm sınıflandırmaların daha kolay bilimsel çalışmalar için soyut şekilde kalmak zorunda olduğu, bu nedenle “gerçek” ve “ideal” tür tanımlamalarının ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Arslan 2006: 329).

Metin odaklı yapılan halk bilimi çalışmaları, halk bilgisi ürünlerini, daha özelden de halk anlatılarını, belirli yapılarla ilişkin şablonlar üzerinden tarif ve tasnif etme eğilimi gösterir. Ancak anlatıların icra bağlamları göz önünde bulundurulduğunda, saha kaynaklı ürünlerin sabit bir form ve yapı üzerinden tarif edilmesi her zaman mümkün değildir. Sözlü kültür geleneği içerisinde dolaşımını sürdüren kimi anlatı örneklerinin, tekrara rağmen kalıplaşma özelliği göstermemesi, folklorik içeriğin değişken ve canlı olma özelliği ile ilişkilidir.

Araştırmacıların efe hikâyeleri gibi sabit bir forma sahip olmayan bazı örnekler ile ilgili ortaya koyduğu görüşleri, deli ve delilik odaklı anlatılar içinde geçerlidir. Bu tip anlatıların belirli bir şekli ve üslubu yoktur. Anlatı ne tür bir sözlü aktarım içine giriyorsa o aktarımın özelliklerine dayalı bir şekle ve üsluba sahip olabilir. Söz konusu anlatılar, sıradan günlük sohbetlerden, yapısal olarak kalıplaşmış ve düzenlenmiş çeşitliliğe dek geniş bir anlatı skalası içerisinde bulunabilir. Söz konusu anlatılar, sözlü edebî bir form olarak, basit ve konuşma diliyle kendiliğinden oluşmuş olma özelliği gösterir. Bu yönüyle tıpkı efe anlatıları gibi delilik anlatıları da halk anlatılarının epizot, motif, tema veya dinleyicilerin isteği yönünden, türler arasındaki dönüşümlere açıktır. Bu dönüşümler genellikle anlatıcının becerisine ve dinleyicinin tavrına bağlı olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, diğer anlatı türleriyle birlikte karşılıklı etkileşim ve dönüşüme açık olan bu sohbet biçimindeki iletişimin yapısı gereği, kişilerin zihin yapısında mevcut olanların sergilenebileceği geleneksel icra bağlamları meydana gelmektedir (Arslan 2006: 333).

Çeşitli sohbet ortamlarında anlatılan deli ve delilik odaklı anlatılar, kalıplaşmış bir yapı göstermez. Çok yönlü olan bu anlatılar, meraklı grubun sohbet ortamlarında ortaya çıkar ve birtakım işlevler üstlenir. Edebî örnek parçaları barındırmakla birlikte, edebî birer anlatma türü olmayan bu tip anlatılar esnek bir yapı arz eder. Belirli bir giriş ve bitiriş cümlesi bulunmadığı gibi, söz konusu anlatıların formel bir iskelete sahip olmadığını da ifade etmek mümkündür. Temel tür özelliğine sahip olmayan bu tür anlatılar, meraklı grubunun sosyal ortamlarında ortaya çıkan metinlerdir. İcra ortamlarında değerlendirilmeleri durumunda müstakil bir tür olma özelliği göstermedikleri gibi, herhangi bir türe de bağlı olmayan bu metinler, ancak bir anlatı türü çerçevesinde kompozite edilmeleri hâlinde edebî birer örnek olma özelliği gösterirler.

Denizli yöresinde yapılan alan araştırmasında, deliler ve delilik temalı olma özelliği taşıyan olağan günlük konuşmaların içerisinde, çeşitli halk anlatısı türlerine ait parçaların varlığı tespit edilmiştir. Ancak biçim ve içerik açısından birtakım anlatı türleriyle paralellikler gösteren bu yapıların icrasında, anlatıcı kişinin türe bağlılık gibi bir kaygı gütmeyeceği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, aradaki iletişimin biçim ve içeriğini tayin eden sabit bir formun varlığından söz etmek mümkün değildir.

2. Delilerle İlgili Anlatmalarda İçerik

Yörede derlenen deli ve delilik odaklı anlatmalar, bağlam içerisinde değerlendirildiklerinde halk anlatması türlerinin tayininde kullanılan şablonlarla okunmaları güçtür. Ancak, ortaklık gösterdikleri türlerle yapısal paralellikleri sağlanarak ve bütün içerisinde ayıklanarak yeniden kompozite edilmeleri hâlinde birtakım türler dâhilinde değerlendirilebilirler. Kimi anlatmalar yapı ve içerik itibarıyla halk anlatmalarının çeşitli türlerine işaret ederken kimi anlatmalarsa doğrudan bir türün kalıbına uygun olmamalarına karşın, halk anlatmaları özelinde anlamlı olan unsurlar barındırır. Bu tip anlatmalarda, özellikle efsane, memorat, menkıbe, fıkra gibi halk nesri örneklerinde rastladığımız çeşitli motifler ve tipler karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, deli ve delilik odaklı anlatmaların “inanılan” ve/veya “kutsalla ilişkili olduğu düşünülen” veya “mizah” merkezli bir tematik örüntüyle biçimlendiğini söylemek mümkündür. Buradan hareketle, yörede derlediğimiz deli ve delilik temalı anlatmaları, içeriklerine göre bir sınıflandırmaya tabi tutarak: 1. *Delilik Nedenleriyle İlgili Açıklayıcı Anlatmalar* 2. *Delinin Gösterdiği Kerametler ve Olağanüstülüklerle İlgili Anlatmalar* 3. *Delilerle İlgili Mizahi Anlatmalar* başlıkları altında ele almamız mümkün olacaktır.

2.1. Delilik Nedenleriyle İlgili Açıklayıcı Anlatmalar

Mary Applebey, *Akil Hastalığını Anlamak* adlı kitabında, delinin bir tür halk deyişi olduğundan söz eder. Applebey’e göre, *akli dengesi bozuk* ifadesini daha çok hukukçular kullanırken, *deli* adlandırması, halk tarafından yapılır (1992: 21). Bu ifade, deliliğin kültürel boyutuna dikkat çekmektedir. Delilik olgusuna yüklenen anlamlar gibi, delilik nedenleri ile ilgili sunulan gerekçeler de kültürel bağlam içerisinde anlaşılır hâle gelir. Dolayısıyla, anonim kavrayışın kimlere hangi gerekçelerle deli dediği sorusuna verdiği yanıtlar, halk zihninin akıllı-deli ikiliği üzerine düşünme biçim ve yöntemlerini ortaya koymaktadır.

Halk düşüncesi, delileri tasnif etmiş, kimi deliliklerin aileden devralındığı, kimilerinin çocukken geçirilen ve tedavi edilmeyen hastalıklara bağlı olduğu, kimilerinin kara sevda kaynaklı olduğu, kimilerininse metafizik unsurlar sebepli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çıkarımların herhangi bir tıbbi altyapısı yoktur. Kültüre bağlı olan bu adlandırma ve nedene bağlama gereksinimi, insan zihni gibi kolektif bilincin de anlam vasıtasıyla tehlikeyi kendisinden uzak tutma çabasının ürünüdür. Anomali, halk muhayyilesinde gerginlik unsurunun ortadan kalkması için nedensellikte açıklanması gereken unsurların başında gelmektedir. Normal dışı durumların anlaşılır hâle getirilmesi noktasında halk düşüncesinin başvurduğu yöntemler ve sunduğu gerekçeler, psikopatolojik değil, kültürel gerekçelerdir.

Yörede derlenen deli ve delilik temalı anlatmaların bir kısmında, delirme sebeplerine metafizik referanslar ile açıklama getirildiği tespit edilmiştir. Bu noktada, “kutsalla ilişkili olağanüstü unsurlarla örülen” bazı anlatmalar, “olağanüstülükler içeren bir iletişim kurduğu iddiasındaki bir kimse yahut ondan dinleyen bir başka kişi tarafından anlatılmasıyla oluşan memorat” özelliği göstermektedir. Örnek olarak Halil Hankulu ve İbrahim Varışlı’dan derlenen şu anlatmalar memoratların tematik tasnifi uyarınca, “*cinler ile kurulan iletişim biçimleri ve yaşandığına inanılan olaylar*” (Çobaoğlu 2003: 83) başlığına dâhil edilebilir niteliktedir:

“*Dazkırı'nın Akyarma köyünde tezgâh ustasıydı Bilal. Dokuma tezgâhı. Orada, sürekli ekmek kırıntılarının üstünde yatıyormuş. Ondan erişmişler, üç harfliler korkutmuşlar onu. Kendi kendine konuşurdu. Sigara isterdi herkesten. Üstüne başına bakmazdı hiç.*” (KK3).

Deliler odağında derlenen anlatıların Türk halk zihninin bilinç ve bilinçaltı süreçlerinin ürünü olmaları dolayısıyla edebî olma özelliği gösteren çok sayıda türle kesiştiği noktalar da mevcuttur. Deliliğin gerekçelendirilmesi noktasında başvuru olan sebep odaklı anlatımlar içerisinde, Türk halk anlatıları bağlamında anlamlı olan motiflerle karşılaşılmıştır. Halk hikâyeleriyle çok sayıda ortak motif barındıran bu anlatıların büyük çoğunluğunda, deli olduğu fikri üzerinde uzlaşılan kimsenin deliliğinin zalim bir baba yahut üvey anneye bağlandığı görülür. Söz konusu motifler, şu anlatılarda karşımıza çıkar:

“*Molla'nın dişleri yoktur. Bunun babası dişçi olacağı diye çocuğun bütün dişlerini sökmüş. Öyle derler. Acıdan delirmiş çocukken. Yapma dedikçe devam etmiş babası. Ağzında diş kalmayana kadar... Herhalde öyle delirmiştir...*” (KK13)

“*Ümmü'nün annesi öldü. Babası, Koçak'tan bir kadınla evlendi. Üvey annesi de onu Koçak'tan bir erkeğe vermeye çalıştı zorla. Ama Ümmü başkasını sevdiğinden istemedi. Üvey annesi, ikna olsun diye hep dövdü Ümmü'yü. Ümmü mecbur kabul etti en son.*” (KK23)

Sahada derlenen deli ve delilik konulu anlatılarda, delilik durumunun ortaya çıkmasına sebep olan unsurlar arasında aşka da yer verilmiştir. Aşk ana temasının öne çıktığı bu örnekler, bağlamdan kopartılarak kompozite edilmeleri hâlinde, aşk hikâyesi formu kazandırılacak metinler olup âşık hikâyelerine “çekirdek olay” oluşturacak bir nitelik taşımaktadır.

“*Kafayı bozması aşk yüzünden... Birisini seviyor. Ailesi diyor ki “ille başka kız alacağız sana.” O da istemiyor. Sevdiğine kavuşamayacağını anlayınca evlendirmek istedikleri kızı da buna vermesinler diye deli taklidi yapmaya başlıyor. Yük götüreceğ örneğin bir yere, eşeğe yükü ters sarıyor. Deli numarası yapa yapa deliriyor.*” (KK5)

“*Türkan Şoray'a âşık olmuştu o. Ondan delirmişti. ‘Türkan Şoray’ı alacağım’ derdi hep. Deli Raşit derlerdi zavallıya.*” (KK27)

2.2. Delinin Gösterdiği Kerametler ve Olağanüstülüklerle İlgili Anlatımlar

Düşünce ve davranışlar anormalliklerle seyreden delirme hâli de halk düşüncesinde tıpkı velilik gibi sırrına vakıf olunamadığından kimi zaman keramet sahipliği ile ilişkilendirilmiştir. Halk düşüncesi delilik ile velilik arasındaki ince çizgide gidip gelme eğilimi göstermektedir. Bahis konusu edilen delilerle ilgili sıkça “aslında veli” ifadesinin kullanılması, kimisinin lakabının dahi “veli” olması, kimisininse kerametleriyle nam salmış olması, deli-veli dikatomisinin yalnızca bir kafiye oyunu olmadığına göstergesidir. Bu doğrultuda, yörede derlenen delilik anlatımlarında çeşitli keramet motiflerine rastlanmıştır. Bu motiflerin varlığı, kimi anlatımların çerçevesinin menkıbe türüne işaret ettiğinin göstergesidir.

Ahmet Yaşar Ocak'ın “*Velinin Kendi Vücudunda Cereyan Eden Keramet Motifleri*” başlığı altında yer verdiği “*bir anda çok uzak mesafeleri kat edebilme (Tayy-ı mekân)*” (2010: 88) motifi, Denizli yöresinde derlenen deli ve delilik odaklı anlatılarda tespit edilen motifler arasındadır: “*Deli Veli... Denizli'den Buldan'a gelmeyi düşünüyor. Deli Veli dedik ya... Dolmuşun yanına varıyor buraya gelmek için. Çok da kar var. Dolmuşçu bunu dolmuşuna almıyor, parası yok diye. Dolmuşçu geldiğinde bir bakıyor ki Deli Veli burada. Dolmuş varmadan önce gelmiş. Deli Veli erenlere karışmış derlerdi.*” (KK7)

Anlatılarda rastlanılan bir diğer motif, yine “*velinin kendi vücudunda cereyan eden keramet motifleri*” kapsamında değerlendirilen, “*öleceği yeri ve zamanı önceden bilme*” motifidir: “*Yusuf Ağabey'e komşular yemek götürüyor. Bir gün diyor ki: “Ben bugün öleceğim, yemek getirmeyin bana. Bir hastalığı da yok üstelik. Ne intihar ne bir şey... O gün sahiden ölüyor. Öyle veliydi işte Yusuf Ağabey. Evinde kapı pencere de yoktu. Evinin dibini kazmıştı. Oradaki çukurda uyurdu. Köstebek gibiydi.*” (KK8)

“Hayvanlar üzerinde cereyan eden” kimi keramet motiflerine de delillerle ilgili anlatmalarda rastlanır. Vahşi hayvanlar tarafından himaye edilme, onları zararsız hâle getirme, onlarla dostluk kurma şeklinde kendini gösteren bu kerametler halk tarafından sırrına, neden o şekilde olduğu bilgisine ulaşılabilen kimselerin ululuğuyla ilişkilendirilir: “Deliye deli deyip geçme; deli olamayanlar, olamaz veli derler bizim burada. Yüksek mertebeye sahibidir deliler. Bir çeşit velidirler. Mesela Muammer... Çamin altında Deli Muammer yatarken üstünde şahin görmüşler. Onu koruyormuş gece uyurken. Kimisi de kartal der ama bilemem artık.” (KK8)

Denizli yöresinde deliler ve delilik odaklı anlatmalarda karşımıza çıkan bir diğer keramet motifi, “cansız varlıkları hizmetinde kullanma, onlara söz geçirme” motifidir. Kimi delilerin cansız varlıklara hükmettiği, onları dilediği biçimde yönlendirdiği inancı, söz konusu deliye halk tarafından kutsiyet atfedilmesine sebebiyet verir:

“Paşa bir taş atardı, yumruk gibi... İsalet ettirirdi mutlaka. İskalamazdı hiç. Deli deli sesler çıkartırdı kendi kendine de. Karşısında biri varmış gibi taşlar dururdu. Kime atıyor taşı bilemezdik. Allah tarafından verilmiş delilik işte. Öyle bir atardı ki taşı, insana geldi mi öldürürdü. Akıllı olsa atar mı taşı hiç. Orada bir taş atar, gelip insana değmez. Mübarek de adamdır yani. Bağırır durur. Elindeki silahmış gibi. Silah ateşler gibi sesler çıkarır.” (KK9)

Velinin kendi vücudunda cereyan eden keramet motiflerinden bir diğeri olan “soğuktan etkilenmeme” motifi, sırrına erişilemeyen güçler tarafından korunduğuna inanılan bir deliye ilişkin anlatmada karşımıza çıkar:

“Ömür boyu evine ne elektrik bağlattı, ne cam taktırdı. Ömür boyu soğukta yattı kalktı. Yusuf Amca'nın üstüne yeşil bir örtü örtülürmüş uyuduktan sonra. Karda kışta bile üşümezdi. Allah tarafından korunurdu.” (KK10)

Halk arasında delilerin bolluk, bereket getirdiği, oturup yemek yedikleri sofranın zenginleşeceği, ayak bastıkları yerin bereketinin artacağı yönünde yaygın bir inanış mevcuttur. Velilere özgü bir keramet olan “bereket getirme”, “veliliğini kabul edenlere yönelik keramet motifleri” arasında yer alır. Halk düşüncesinde yer alan delilerin bereket getirdiğine yönelik inanç, kolektif zihinde deliler ve velilere ilişkin kodlamaların ortaklığına işaret eder:

“Çok güzel Kur'an okur Emine. Sana bir dua etsin, hemen kabul olur. Dükkânı kapatmak üzeresindir mesela, müşteri gelip gitmiyordur. Emine gelir, kapının önünde bir dua eder, bir bakarsın iki dakika geçmeden müşteri gelir. Kışın ortasında şakır şakır yağmur yağarken bile Emine'nin duasıyla dükkâna müşteri geldiği olmuştur. Ama ondan dua etmesini istemeyeceksin, onun içinden gelecek. İmanı çok kuvvetli Emine'nin...” (KK11)

“Gelecekte olacakları haber verme” motifi de yine menakıpnamelerde yer alıp delilik anlatmalarında karşımıza çıkan motifler arasındadır:

“Çarşı meydanında otururken deli dediğimiz zat diyor ki: “Bugün cenaze gelecek.” Bir kaza oluyor, üç cenaze birden geliyor. Aynı şekilde günün birinde “Babadağ'da büyük yangın olacak.” diyor. Bütün Gündoğdu Mahallesi olduğu gibi yanıyor. Öyle ermiş bir kişiydi yani. Deli derlerdi insanlar ama gerçek veli oydu.” (KK13)

“Öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme” motifi üzerine inşa edilmiş olan “Camızın İsmail. Ahmet'in kardeşi. “Öldü.” dediler. Ben gömdüm, duasını verdim. Beş-on gün sonra haber geldi ki İsmail Denizli'de görülmüş. Dedik: “Biz kimi gömdük?” İsmail'i değil. Bizim Deli İsmail hayatta.” (KK17) şeklindeki anlatı da delilik odaklı anlatmaların menkıbe özelliği gösterdiği örneklerdendir.

2.3. Delilerle İlgili Mizahi Anlatmalar

Yörede derlenen deli ve delilik merkezli anlatmalarda tespit edilen bir diğer nokta, kurulan iletişimin mizahi içerik barındırdığı yönündedir. Kompoze edilmesi hâlinde fıkrâ türü kapsamında da ele alınabilecek bu içerik, icra edildiği şekliyle müstakil bir tür kapsamında değerlendirilemez, ancak bağlam içerisinde delilerin mizah malzemesi olarak görüldüğünün ispatı netliğindedir:

“Beyâğaç’ta köyün birinde Hasan Amca varmış. Köylü ona “Deli Hasan” dermiş. Bir gün köylülerden biri, Deli Hasan’ı şahit olarak yazmak istemiş. Deli Hasan şahit olmak istemese de adı Deli Hasan olarak şahit listesine yazılmış. Mahkeme günü geldiğinde Deli Hasan gitmemiş, jandarma gelip almış, mahkemeye götürmüş. Mahkemede çağırılınca, Deli Hasan birden içeri girmiş, hâkimin karşısına çıkmış. Hâkimin karşısında sürekli çevreyi incelemeye, sağa sola bakmaya başlamış. Bunun üzerine hâkim sinirlenmiş, “Ne bakıyorsun öyle sağa sola?” diye Deli Hasan’a çıkmış. Deli Hasan da: “Merak ettim hâkim bey.” demiş. “Neyi merak ettin?” diye sormuş hâkim. “Bu binayı sen mi yaptın başkası mı yaptı?” Hâkim sinirleniyor: “Devletin binasını ben niye yapayım!” diyerek Deli Hasan’a bağıyor. Deli Hasan cevap veriyor: “Sen yapmışsın gibi oturuyorsun da...” (KK6)

“Köyün imamı ezan okumak için minareye çıkmış. Delinin bir tanesi de demiş ki: “Ben imamı öldüreceğim.” Ezan bittikten sonra hoca anons etmiş yukarıdan: “Deli Ahmet yukarı çıktı, beni öldürecek, yardım edin.” diye. Bütün köylü toplanmış caminin avlusuna. Deli Ahmet’i ikna etmeye koyulmuşlar. Ne dedilerse olmamış, Ahmet söylenenlere kanmamış. “Öldüreceğim!” diye tutturmuş. Sonra Deli Ahmet’in arkadaşı Mehmet yetişmiş. Demişler ki: “Arkadaşın Mehmet geldi Ahmet, sana bir şey söyleyecek.” Deli Ahmet kulak kesilmiş. Deli Mehmet cebinden turnak makasını çıkartarak yukarıya kaldırmış: “Ahmet oğlum, indin indirin aşağı, yoksa minareyi keseceğim şimdi.” demiş. Ahmet korkup telaşlanmış: “Dur Mehmet, hemen iniyorum, kesme minareyi.” diye haykırmış.” (KK34)

“Akalanlı deli kaçak birini bağlıyor ağaca. Sonra gidiyor karakola, kaçacağı yakaladığını söylemeye. Müdür diyor ki: “Aferin sana. Ellerini de bağladın mı?”, “Yok.” diyor bizim deli. “Ya kaçarsa?” diyor müdür. “Neden bağlamadın?” Bizim Akalanlı cevap veriyor: “Ben ellerini bağlamayı akıl edemediysem, o çözmeyi nasıl akıl edecek?” (KK16)

3. Delilerle İlgili Anlatmalarda Dil ve Üslup

Bir halk bilgisi ürününün organik yapısını oluşturan unsurlar arasında yer alan doku, özellikle söze dayalı halk bilgisi ürünlerinin dile bağımlılığını ifade eder. Alan Dundes’in ifadesiyle: *“Çoğu türlerde ve sözlü bir karakterde olanların hepsinde doku (texture) hususi fonemlerin ve morfeplerin içinde yer aldığı dildir. Böylece halk bilgisinin sözlü formlarında dokuya ait (textural) özellikler dil ile ilgili özelliklerdir”* (1998: 108).

Delilik ve deliler odaklı anlatmalar esnek üsluba sahip metinleri içermektedir. Günlük konuşma dilinde kurulan bu anlatmaların üslubu anlatıcı kişiye göre farklılık göstermekle birlikte, disipline edilmiş bir formdan uzak ve kompoze edilmemiş bir yapı arz eder. Folklorik iletişimin bağlam dâhilinde gösterdiği başkalaşmadan etkilenen dil ve üslup, bu tip anlatmaların biçimlenmesinde ve çeşitlenmesinde de önemli pay sahibidir.

Sohbet ortamlarında yakın tarihe ilişkin tanıklıkların ve hatıraların aktarıldığı bir bağlam içerisinde ortaya çıkan bu anlatıların dil ile olan ilişkileri salt sözlü ortamın ürünü olmalarından değil; anlatmalar içerisinde yer alan kimi ifadelerin atasözü ve deyim gibi türlere ilişkin kalıplaşma özelliği göstermelerinden ileri gelir. Bir başka dile çevrilemeyecek kadar ürünü olduğu dile bağlı olan bu tür yapılar, söz konusu halk bilgisi ürününün dokusal yapısının önemine dikkat çekmektedir:

“Her köyden birini, Hasköy’den tuttuğunuzu getirin.” (KK16)

“Her yerden bir deli getir, Akkent’ten kimi getirirsen getir.” (KK22)

“Akalan’ın delisi, Serinhisar’ın ayısı.” (KK26)

“Bizim buranın delileri sabah çorbasını Ankara’da içer. O kadar delilerdir yani.” (KK16)

“Akalan’ın en akıllısı, değirmene yoğurt götürmüş öğütmeye.” (KK23)

Yukarıda verilen örnekler, ait oldukları dilin imkânları kullanılarak kurulmuş ve kalıplaşma özelliği gösteren yapılardır. Sahada derlenen bu ifadeler, halk bilgisi ürünlerinin dokusal açıdan mercek altına alınmasının gerekliliğini kanıtlar niteliktedir. Ürünü oldukları dilin zenginliği ve olanakları doğrultusunda çeşitlenebilen ve estetik boyut barındıran bu ifadelerin başka bir dile çevrilmesi, anlam kaybına yol açacaktır.

Deli ve delilik odaklı anlatılarda yer alan kalıplaşmış ifadelerden yörede deliler için kullanılan lakaplara dek içeriğin dokusal zemini önem arz etmektedir. “Telef Ahmet”, “İnecek Var Osman”, “Kepin Yusuf”, “Korkma Sönmez” gibi çeşitli nitelendirmelerle halk düşüncesinin ad vermekle anlamlandırmak arasındaki ilişkiyi idraki gözler önüne serildiği gibi, söz konusu nitelendirmelerin bir başka dile çevrilmesi hâlinde oluşacak anlam kaybı açıktır.

4. Delilerle İlgili Anlatılarda Anlatıcı ve Dinleyici

Deliler ve delilik odaklı bu anlatıların özel bir anlatıcısı yoktur. Çeşitli halk edebiyatı türlerinin icracılarının “hikâye anlatıcısı” yahut “âşık” gibi özel adlandırmalarla anılıyor olmasına karşın söz konusu anlatımları icra edenler özel bir isme yahut herhangi bir sosyal statüye sahip değillerdir. Bilimsel dayanağı olmayan ve kişisel anekdotlardan beslenen bu anlatı türü, edebî tür formunda parçalar barındırmakla birlikte, müstakil bir iletişim biçimidir. Temel tür özelliğine sahip olmayan bu tür anlatımlar, meraklı grubunun sosyal ortamlarında ortaya çıkan metinlerdir. Söz konusu sosyal ortamlar daha çok, kahvehaneler, berberler, semt pazarları gibi kamusal iletişim akışının yoğun olduğu ve kurulan iletişimin daha esnek kurallar tarafından tayin edildiği mekânlara işaret etmektedir.

Anlatıların büyük çoğunluğunun birçok açıdan memorat türüyle paralellik göstermesine karşın, odakta her zaman bir olayın yer almaması; kurulan iletişimde kimi zaman bir durumun tasvirine yahut kişisel görüşlere yer verilmesi, söz konusu anlatımların tamamını memorat başlığı altında değerlendirmemizin önünde engel teşkil eder. Anlatıcının, sözlü tarih kurucusu olarak da kabul edilebilir olması dolayısıyla, deli ve delilik odaklı anlatılardaki payı büyüktür. Tematik yapısı dolayısıyla bu anlatımlar hem icrayı gerçekleştiren kişinin kendi kişisel deneyimlerinden, bilinç ve bilinçaltı süreçlerinden, hem de parçası olduğu kültürel belleğe ilişkin temel kodlardan izler taşır.

Yöredeki deliler üzerinden sahada kaynak kişilerle geliştirilen iletişimde derlemenin yapıldığı ortam, karşı tarafın reaksiyonları, görüşmenin yapıldığı ortamdaki kişi sayısı gibi çok sayıda parametre, anlatıcının anlatmayı kurmasında belirleyicidir. Genellikle kahvehanelerde gerçekleştirilen sözlü iletişimde karşı tarafın konuyu üzerinde ciddiyetle konuşulabilecek bir mesele olarak görmemesi dolayısıyla, icracının tavrı gülünç bir konu üzerinde konuşur gibidir. Bu da deliliğin halk düşüncesinde tıbbî bir problem olarak görülmekten uzak olduğunun ispatıdır.

5. Delilerle İlgili Anlatılarda İşlev

Deli ve delilik temalı anlatımlar, sözlü kültür ortamlarında anlatıldıklarında çeşitli işlevler yüklenirler. Söz konusu işlev, anlatıcı-dinleyici arasında gerçekleşen iletişimin bağlamına ve içeriğine göre başkalaşım gösterir. İşlevdeki başkalaşım, anlatımların hangi ton ve vurgu ile karşı tarafa aktarıldığı ile ilişkilidir. Denizli yöresinde yapılan alan araştırması esnasında, aynı anlatımın kimi zaman metafizik bir vurguyla, kimi zaman

ise mizahi boyutu ön plana çıkartılarak kurgulandığına şahit olunmuştur. İşlevin bağlam içerisinde karşılık bulmasının önemi buradan ileri gelir. Bahis konusu deli ile ilgili sahip olunan bilgi yahut yaşanan deneyim, dramatik bir çizgide kurgulanır ve o şekilde anlatılırsa, anlatıcı ve dinleyicide başa gelmesinden endişe duyulan bir yaşanmışlığın somutlaşmış formuyla karşılaşma hissi uyanır. Aynı delinin yaşadıkları, bir başka anlatıcı tarafından mizahi yanları ön plana çıkartılarak anlatılabilir. Bu durumda anlatının üstlendiği işlev, eğlendirme odaklı olacaktır.

Özkuş Çobanoğlu'nun "memorat anlatıcısı"na ilişkin, öncelikli hedefinin bilgilen-dirmek olduğu yönündeki tespiti (2003: 49) deli ve delilik temalı anlatmaların anlatıcıları için de geçerlidir. Çobanoğlu'nun memoraatlar (2003: 55) özelinde altını çizdiği bir diğere husus, anlatıcıların içerikteki olağanüstülükler dolayısıyla iletişime geçmek konusundaki çekinceleridir. Aynı çekince, yönlendirilmiş mülakat ve katılımlı gözlem yöntemleri ile deliler ve delilik üzerine deneyim ve bilgilerine başvurduğumuz kaynak kişilerde de gözlenmiştir. Özellikle metafizik bir kurgudan söz ederken anlatıcı kişinin bu bilgiyi başkalarından öğrendiği noktasındaki vurgusu dikkate değerdir.

William Bascom'un "işlevsel çözümleme modeli" üzerinden yapılan değerlendirme ile deli ve delilik odaklı anlatmaların "*değerlere, toplu kurallarına ve törelere destek verme*" (Çobanoğlu 2008: 235) işlevinin ön plana çıktığını ifade etmek mümkündür. Söz konusu anlatmalarda, aynı işlevi üstlenen diğere halk anlatısı türleri gibi, "*Türk sosyo-kültürel yapısını oluşturan sosyal değerlerin tersini örnekleyip özendiren örneklerin olmaması dikkat çekicidir.*" (Çobanoğlu 2003: 64). Mizahi içeriğin ön plana çıkartıldığı yahut deli figürünün mizahi unsurlarla boyutlandırıldığı anlatmalar ise "*hoş vakit geçirme, eğ-lenme, eğlendirme*" gibi işlevleri yerine getirmektedir (Çobanoğlu 2008: 235).

Çobanoğlu'nun yine memorat türü özelinde altını çizdiği, halk bilgisi ürünlerinin oluştukları, kayıt altına alındıkları yöredeki topluluğun geleneksel dünya görüşünü, bireylerin iç dünyasındaki korkuları, fantezileri ve halk inançlarını yansıtmaları açısından önem arz ettiği görüşü (2003: 67), memorat formu olarak değerlendirilebilen örnekleri de bünyesinde barındıran deliler ve delilik temli anlatmalar için de geçerlidir.

Gayriresmî ortamlarda anlatılan bu anlatılar, deli olduğu fikri üzerinde uzlaşılan bir kimsenin yaşantısının şahit olunan yahut iştirilen kesitlerini içerir. Söz konusu kesitler, özellikle barındırdıkları olağanüstülükler üzerinden ibret verici olma özelliği taşırlar. Bu özellik, deli ve delilik odaklı anlatıların işlevsel yanını ön plana çıkartır. İşlevsel açıdan bakıldığında, söz konusu anlatmaların deliliğin ve akıldışı yerilmesi üzerinden akla, dolayısı ile normatif olana övgüler düzmek gibi bir misyon üstlendiğini iddia etmek mümkündür. İcranın gerçekleştiği ortamda, anlatıcıyla dinleyici arasındaki gizli uzlaş, aklın egemen olduğu bir dünyanın gerekliliği üzerinedir. Delilerin başından geçen ibretlik olayların anlatılmasıyla dolaylı olarak mevcut sosyal yapının ve onu oluşturan sosyal değerlerin sürekliliğine vurgu yapılmış olur.

Sonuç

Çalışmamızda, toplum içerisinde yaşayan delilerle ilgili oluşan anlatmalarda görülen çeşitlenme olayının meselenin folklorik bir içerik taşıdığını kanıtlatdığı iddiasıyla yola çıkılmış, kaynak kişilerin bir kimseye neden "deli" sıfatını uygun gördüklerini açıklamak için başvurdukları anlatmaların, folklorik hüviyetin sözlü tarihle keşiştiği noktadan yükseldiği bilgisi göz ardı edilmemiştir. İsimlerinin önüne "deli" sıfatının eklendiği kimselerin hayatta olup olmadıklarına ilişkin belirtilen görüşler dahi birbirini tutmamaktadır. Bu başkalaşma durumu, delilerin kültürel yaşantı içerisinde mevcut bulunan şahıslar olmanın ötesinde, folklorik birer figür durumuna dönüştüğünün ispatıdır.

Çalışmamız sonucunda, formel olmayan sohbet ortamlarında anlatılan deli ve delilik odaklı anlatmaların kalıplaşmış bir yapı göstermediği tespit edilmiştir. Anlatmalarda, özellikle efsane, memorat, menkıbe, fıkra gibi halk nesri örneklerinde rastladığımız çeşitli motifler ve tipler karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, deli ve delilik odaklı anlatmaların içeriğinin delilik nedenleriyle ilgili açıklayıcı mahiyette, delilerin gösterdiği kerametler ve olağanüstülüklerin aktarıldığı bir kurguyla yahut mizah merkezli bir tematik örüntüyle biçimlendiklerini söylemek mümkündür.

Deli ve delilik temalı anlatmalar, sözlü kültür ortamlarında anlatıldıklarında çeşitli işlevler yüklenirler. Bu işlev, anlatmaların hangi ton ve vurgu ile karşı tarafa aktarıldığı ile ilişkilidir. Denizli yöresinde yapılan alan araştırması esnasında, aynı anlatmanın kimi zaman metafizik bir vurguyla, kimi zaman ise mizahi boyutu ön plana çıkartılarak kurgulandığına şahit olunmuştur.

Deliler ve delilik temalı anlatmaların derlenmesi, halkın delilik olgusuna bakış açısını açığa kavuşturacağı gibi, yerel verilerin kültürel bütünlük bağlamında değerlendirilmesini de olanaklı kılacaktır. Anonim kavrayış tarafından ‘deli’ olarak addedilen kişiler söz konusuysen sosyal algının nasıl biçimlendiği bahsine dair yapılacak tespitler önemli olup deli ve delilik temalı anlatılardan elde edilecek ipuçları, şüphesiz ki kültür araştırmaları için yeni hareket noktaları teşkil edecektir.

NOTLAR

1. Delilik kavramı ile ilgili çalışma yapan isimlerin başında, Fransız düşünür, antropolog ve sosyolog Michel Foucault gelir. Foucault'nun Mehmet Ali Kılıçbay tarafından Türkiye'ye kazandırılan *Deliliğin Tarihi* (1992) adlı eseri, Avrupa'nın delilik olgusuna yaklaşım biçiminin delilerin günlük yaşantının bir parçası olarak kabul gördükleri tarihten tımarhanelere kapatıldıkları döneme dek uzanan seyrini ele almaktadır.
2. Halk biliminin psikoloji disiplininin nasıl yararlanacağı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. R.R. Maret, *Psikoloji ve Folklor* (2018).
3. Halk bilimi alanında deliler ve delilik kavramı etrafında kaleme alınan çalışmalar kronolojik olarak, Aynur Koçak, “Halk Anlatılarında Deli Tipi Üzerine Bazı Tespitler” (2002) ; İsa Kocakaplan, “Dede Korkut'un Delileri” (2004); Salih Demirbilek, “Türk Kültüründe Deliler ve Bunların Dede Korkut Oğuznamelerine Yansımaları” (2011); Mustafa Aça, “Kent Kültüründe Deliler ve Delilerle İlgili Anlatılar: Giresun Örneği” (2013); Fuzuli Bayat, *Türk Kültüründe Deli ve Delilik* (2018) şeklinde sıralanabilir.
4. Çalışmamızın veri tabanını teşkil eden anlatmaların sahada derlenmesi aşamasında, yöntem ve teknikler ile ilgili, Fikret Türkmen'in *Sahada Folklor Derleme Teknikleri* (1992) başlıklı çalışması ile Metin Ekici tarafından hazırlanan *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri* (2004) adlı kaynaklardan yararlanılmıştır.

KAYNAK KİŞİLER

- KK1: İsmail Baldeden, 1952, Serinhisar, İlkokul. 22.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK2: Hüseyin Atlı, 1948, Serinhisar, Okuma-Yazması yok. 22.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK3: Halil Hankulu, 1968, Serinhisar, İlkokul. 22.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK4: Erol Tatlısu, 1960, Güney, İlkokul. 23.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK5: İbrahim Varışlı, 1955, Kale, Ortaokul. 21.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK6: Ahmet Tekin, 1948, Uşak, Lise. 21.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK7: Ali Yazıcıoğlu, 1957, Buldan, Lise. 23.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK8: Bekir Patiz, 1934, Kale, Okuma-Yazması yok. 23.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK9: İsmail Ermez, 1949, Güney, Okuma-Yazması yok. 23.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK10: Ahmet Kaptan, 1962, Kale, İlkokul. 21.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK11: Serap Seyhan, 1973, Buldan, Lise. 23.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK12: Mustafa Kıpırdamaz, 1930, Bekilli, İlkokul. 24.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK13: Türkay Arkadaş, 1953, Babadağ, Ortaokul Terk. 03.02.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK14: Saim İncekara, 1968, Honaz, Ortaokul. 04.02.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK15: Atullah Erkenay, 1992, Yatağan, Üniversite. 05.02.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK16: Sefa Kaya, 1961, Akalan, Üniversite. 25.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.
KK17: Durmuş Döngül, 1954, Kale, Ortaokul. 23.01.2016 tarihinde Denizli'de yapılan görüşme kaydı.

- KK18: Abdullah Yünlü, 1980, Beyağaç, İlkokul, 26.01.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK19: Abdullah Ceylan, 1959, Amasya, İlkokul, 21.01.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK20: Ramazan Baldede, 1969, Serinhisar, İlkokul, 22.01.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK21: Ayşe Kayalı, 1974, Babadağ, İlkokul, 03.02.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK22: Dudu Çökenez, 1966, Çal, İlkokul, 04.02.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK23: Mustafa Arslanoğlu, 1978, Çivril, Üniversite, 06.02.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK24: Mustafa Kıpırdamaz, 1930, Bekilli, İlkokul, 05.02.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK25: Mevlüt Bozkurt, 1948, Pamukkale, İlkokul, 07.03.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK26: Vesile Kayalı, 1948, Babadağ, İlkokul, 03.02.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK27: Rahmi Akın, 1958, Buldan, Ortaokul, 23.01.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK28: Halil Dirioğlu, 1958, Kızılcabölük, Ön lisans, 06.03.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK29: Duran Yarbaş, 1947, Güney, İlkokul, 23.01.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK30: Mustafa Karabacak, 1933, Güney, İlkokul, 23.01.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK31: Abidin Ünsal, 1960, Güney, İlkokul, 23.01.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK32: Naci Şirin, 1949, Güney, İlkokul, 23.01.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK33: Süha Dostadost, 1952, Güney, Ortaokul, 23.01.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK34: Ali Rıza Topuz, 1942, Pamukkale, İlkokul, 23.01.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.
 KK35: Ramazan Kırçalı, 1949, Akalan, Lise, 25.01.2016 tarihinde Denizli’de yapılan görüşme kaydı.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50; İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aça, Mustafa. “Kent Kültüründe Deliler ve Delilerle İlgili Anlatılar: Giresun Örneği”, *Millî Folklor*, 97 (2013): 91-110.
- Alptekin, Ali Berat. *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.
- Applebey, Mary. *Akil Hastalığını Anlamak*, (çev. Bengi Güngör), Ankara: Öteki Yayınları, 1992.
- Arslan, Mustafa. “Yapı, İşlev ve Yeniden Sunum Açısından Efe Hikâyeleri”, *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, (haz. Oğuz, M. Öcal vd.), Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, 2006: 329-338.
- Bauman, Richard. “Tür”, (çev. Hülya S. Sipahioğlu), *Millî Folklor*, 33 (1997): 96-99.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Kültüründe Deli ve Delilik*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Ben-Amos, Dan. “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru”, (çev. Metin Ekici), *Millî Folklor*, 33 (1997): 74-87.
- Çobanoğlu, Özkul. *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- _____. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.
- Demirbilek, Salih. “Türk Kültüründe “Deliler” ve Bunların Dede Korkut Öğuznâmelerine Yansımaları”, *VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı*, 2011: 69-77.
- Dundes, Alan. “Doku, Metin ve Konteks”, (çev. Metin Ekici), *Millî Folklor*, 38 (1998): 106-119.
- Ekici, Metin. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2004.
- Foucault, Michel. *Deliliğin Tarihi*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Yayınları, 1992.
- Kocakaplan, İsa. “Dede Korkut’un Delileri”, *Millî Folklor*, 64 (2004): 18-24.
- Koçak, Aynur. “Karagöz Oyunlarındaki “Tuzsuz Deli Bekir” Tipi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Millî Folklor*, 56 (2002): 121-129.
- Marett, Robert Ranulph. “Psikoloji ve Folklor”, (çev. Didem Gülçin Erdem), *Millî Folklor*, 118 (2018): 145-159.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010.
- Portelli, Alessandro. “Sözlü Tarihi Farklı Yapan Şey”, (çev. Kürşat Korkmaz), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, (haz: M. Öcal Oğuz vd.) Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2009: 278-289.
- Propp, Vladimir. “Folklor Türlerinin Tasnif Esasları”, (çev. Metin Özarslan), *Millî Folklor*, 38 (1998): 120-128.
- Türkmen, Fikret. *Sahada Folklor Derleme Teknikleri*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1992.